

Delinquent gedrag van jongens en meisjes

Het (anti)sociale kapitaal van vriendschapsrelaties

Marieke van de Rakt, Frank Weerman & Ariana Need¹

Summary

*Delinquent behaviour of boys and girls
The (anti) social capital of friendship-relations*

What influence do friends, school and parents have on delinquent behaviour of high school students? This article examines the influence of friends in relation to bonds with school and with parents, and also examines differences between boys and girls in the influence of friends and bonds on delinquent behaviour. We used network data to measure delinquent behaviour of friends, which is more precise than usual measurement methods of delinquent peers. Delinquency was measured at two points in time, which gave us the opportunity to examine the causal order of having delinquent friends and performing delinquent behaviour. Using multivariate logistic regression analysis, significant effects were found for delinquent friendships, conventional bonds and for other friendship variables. However, boys and girls differed in the explanatory variables affecting delinquency. Causal examination revealed that delinquent friends increased the likelihood of delinquent behaviour a year later, but also that delinquency had an effect on choosing delinquent friends after a year.

1. Inleiding en onderzoeksvragen

In de sociaal-wetenschappelijke literatuur is het grote belang van vriendschappen voor jongeren meermalen beschreven (bijvoorbeeld Cairns & Cairns, 1994; Cassidy, Ziv, Metha & Feeney, 2003; Erwin, 1998; Sullivan, 1953). Vriendschappen zorgen voor de ontwikkeling van de persoonlijkheid, bieden adolescenten steun en vormen een referentiekader. Voor meisjes zou de emotionele steun van één vriendin vaak het belangrijkste zijn, terwijl jongens hun steun halen uit een grotere vriendengroep (Erwin, 1998). Ook bij de verklaring van delinquent gedrag lijken de banden met bevriende leeftijdsgenoten van groot belang. Door veel onderzoekers is vastgesteld dat er een positief verband bestaat tussen het plegen van criminaliteit door jongeren en het onderhouden van vriendschappen met andere criminele jongeren (Aseltine, 1995; Baerveldt, 1990; Bruinsma, 1985; Hirschi, 1969; Junger-Tas Cruyff, van de Looij-Jansen & Reelick, 2003; Matsueda & Anderson, 1998; Warr, 2002; Weerman, 2001a).

Over de causaliteit van het verband is echter nog steeds wetenschappelijke onenigheid. Sommigen beweren dat vrienden het delinquente gedrag van jongeren beïnvloeden (Bruinsma, 1985; Matsueda, 1988; Sutherland, 1992), andere wetenschappers stellen dat jongeren hun vrienden kiezen op basis van de overeenkomsten in het (delinquente) gedrag (Costello & Vowell, 1999; Hirschi, 1969).

Het doel van dit artikel is drieledig. Allereerst willen we meer inzicht krijgen in de causaliteit van het verband tussen delinquent gedrag en het onderhouden van delinquente vriendschappen. Ten tweede concentreren we ons op de vraag of er verschillen zijn tussen jongens en meisjes in de invloed van vriendschappen op delinquent gedrag. Ten slotte bekijken we hoe groot de invloed van vriendschappen op delinquent gedrag is in verhouding tot de invloed van ouder- en schoolkenmerken. We maken gebruik van gegevens verzameld door het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving in het kader van het 'Schoolproject' (Weerman, e.a., 2003). Deze gegevens maken het mogelijk om de invloed van delinquent vriendschappen op delinquent gedrag te onderzoeken met behulp van sociale-netwerkgegevens. De gegevens zijn verzameld op (voornamelijk) VMBO-scholen in Nederland. In dit artikel geven we een antwoord op de volgende vragen:

1. *Welk effect hebben vriendschapsrelaties met delinquente medescholieren op het delinquente gedrag van VMBO-scholieren?*
2. *Wat is het relatieve belang van vriendschapsrelaties ten opzichte van de bindingen die VMBO-scholieren hebben met hun ouders en de school?*
3. *In hoeverre is er een invloed van delinquentie van vrienden op het plegen van delinquent gedrag en in hoeverre is er een selectie-effect van delinquent gedrag op vriendschap?*
4. *Welke verschillen zijn er tussen jongens en meisjes wat betreft het (relatieve) belang van vriendschapsrelaties voor delinquent gedrag?*

Met dit artikel verbeteren we het bestaande onderzoek op verschillende manieren. We boeken allereerst methodologische vooruitgang. In veel gevallen lijken jongeren het gedrag van hun vrienden te spiegelen aan het eigen gedrag wanneer hen daarnaar gevraagd wordt (Hindelang, Hirschi & Weis, 1979; Loeber e.a., 1998; Matsueda & Anderson, 1998). De invloed van vrienden op het criminele gedrag van een jongere lijkt daarmee te worden overschat (Weerman, 2003). Gebruik van sociale-netwerkgegevens in plaats van rapportage door de respondent over zijn vrienden heeft als voordeel dat een meer valide meting van het gedrag van vrienden kan worden gemaakt. Wij maken in dit onderzoek gebruik van netwerkgegevens.

Ten tweede onderzoeken we nieuwe terreinen. Er bestaat gebrek aan inzicht in de verschillen tussen jongens en meisjes wat betreft de invloed van vriendschap op het delinquente gedrag (Warr, 2002). Terwijl jongens zich duidelijk vaker schuldig maken aan criminaliteit dan meisjes is er maar weinig bekend over een eventueel verschillende rol van het onderhouden van

delinquente vriendschappen voor jongens en voor meisjes. Zo'n verschil zou te verwachten zijn, gezien de verschillen tussen jongens en meisjes in het onderhouden van vriendschappen. In dit onderzoek besteden we extra aandacht aan de verschillen in vriendschapsrelaties tussen jongens en meisjes.

Ten slotte boeken we theoretische vooruitgang. Tegengestelde voorspellingen van twee klassieke criminologische theorieën en concepten uit algemene sociale-netwerkteorieën worden tegen elkaar getoetst. Dankzij ons design met twee meetmomenten kunnen we selectie-effecten en echte invloeden van het hebben van een delinquent vriendschapsnetwerk beter vaststellen dan voorheen.

2. Reeds verricht onderzoek

Door veel onderzoekers is vastgesteld dat er een verband bestaat tussen het plegen van criminaliteit door jongeren en het onderhouden van vriendschappen met andere criminele jongeren, zowel in Nederland (bijvoorbeeld Junger & Marschall, 1997; Junger-Tas e.a., 2003) als internationaal (o.a. Giordano, Cernkovich & Pugh, 1986; Matsueda & Anderson, 1998; Ryan, 2001; Vitaro, Brendgen & Tremblay, 2000). Ook in onderzoek waarin gebruik werd gemaakt van sociale-netwerkmethoden wordt dit verband gevonden (Aseltine, 1995; Baerveldt, 1990; Baerveldt, Vermande & Van Rossem, 2000; Brendgen et al., 2000; Haynie, 2002). Bij deze onderzoeken gebruikt men de rapportage van de vrienden over hun eigen delinquente gedrag, in plaats van de rapportage van de respondent over het gedrag van zijn invloed. De gevonden verbanden zijn echter minder sterk dan gebruikelijk werd gevonden in onderzoek. Ook komt naar voren dat sterke en intieme relaties minder belangrijk lijken te zijn dan kon worden verwacht vanuit criminologische theorieën (Baerveldt e.a., 2000). Wat betreft de causaliteit van het verband concluderen sommige onderzoekers op basis van hun resultaten dat er sprake is van beïnvloeding door vrienden van het delinquente gedrag (o.a. Vitaro e.a., 2000), terwijl anderen concluderen dat jongeren delinquente vrienden krijgen nadat zij zelf delinquent gedrag zijn gaan vertonen (o.a. Junger-Tas e.a., 2003). Recente onderzoeken met behulp van structurele modellenanalyse laten echter zien dat er sprake is van zowel oorzaak als gevolg, dus zowel een invloeds- als een selectie-effect (o.a. Aseltine, 1995; Matsueda & Anderson, 1998; Reed & Rose, 1998; Thornberry et al., 1994). Onduidelijk blijft nog hoe groot precies het belang is van selectie en hoe groot het belang van invloed.

Het meeste criminologisch onderzoek brengt geen onderscheid aan tussen jongens en meisjes. Vaak worden zelfs alleen de jongens bekeken, omdat jongens het grootste gedeelte van de criminaliteit voor hun rekening nemen. De onderzoeken waarin wel onderscheid wordt gemaakt naar sekse als het gaat om de verklaringskracht van de omgang met delinquente vrienden laten een wisselend beeld zien (zie bijvoorbeeld Heimer, 1996; Liu & Kaplan, 1999; Smith & Paternoster, 1987). Over het algemeen wordt gevonden dat bindingen met delinquente vrienden zowel voor jongens als meisjes van belang zijn. Maar soms worden er ook subtiele verschillen gevonden (bijvoorbeeld Heimer, 1996). Meer in het algemeen concludeert

Luijpers (2000) op basis van meerdere onderzoeken dat sociale bindingen meer verklarende kracht hebben voor jongens dan voor meisjes.

In veel onderzoek wordt het effect van delinquentie van vrienden onderzocht samen met andere factoren, waaronder bindingen met ouders en school. In een onderzoek onder Nederlandse jongeren (Junger & Haen Marshall, 1997) wordt specifiek de invloed van ouders, vrienden en school op het delinquent gedrag bekeken. Een goed contact met de school en ouderlijke steun blijken negatief samen te hangen met delinquent gedrag, terwijl onconventionele vormen van vrijetijdsbesteding en omgang met delinquent vrienden positief samenhangen met delinquent gedrag. Uit een aantal onderzoeken in de Verenigde Staten blijkt dat er naast afzonderlijke effecten ook indirecte effecten zijn van gezins- en schoolfactoren via de omgang met delinquent vrienden (zie bijvoorbeeld Agnew, 1993; Aseltine, 1995; LaGrange & White, 1985; Matsueda & Heimer, 1987; Warr, 1993). Daarbij lijkt met name een slechte band met ouders de omgang met delinquent vrienden te stimuleren, terwijl een goede band met ouders het effect van negatieve vriendschappen ook weer kan verminderen.

3. Theoretische invalshoeken

In dit artikel contrasteren we twee klassieke theorieën uit de criminologie, de sociale-controletheorie van Hirschi (1969) en de differentiële-associatietheorie van Sutherland (1947). Deze twee theorieën zijn te zien als elkaars tegenpolen als het gaat om de betekenis van delinquent leeftijdsgenoten. Analoot aan het contrast tussen deze twee criminologische theorieën gebruiken wij inzichten vanuit algemene sociale-netwerktheorieën om tot voorspellingen te komen.

Hirschi's sociale-controletheorie (bindingstheorie) gaat ervan uit dat ieder mens in principe in staat is tot het plegen van crimineel gedrag en dat daarin delinquenten niet verschillen van wetsgetrouwe personen (Hirschi, 1969; zie ook Weerman, 1998, 2001b). Volgens de theorie weerhoudt 'the bond with society' iemand er gewoonlijk van om de wet te overtreden. Hoe sterker deze binding met de maatschappij is, des te meer een persoon weerhouden wordt om de wet te overtreden. Wanneer de binding met de samenleving echter is verzwakt of verbroken, zijn mensen vrij om zich crimineel te gedragen. Hirschi onderscheidt vier elementen waaruit 'the bond with society' bestaat. Ten eerste hebben mensen emotionele gehechtheid ('Attachment') aan andere personen en de (mogelijke) afkeuring van deze personen is een belangrijke rem. Het tweede element dat Hirschi onderscheidt is 'Commitment'. Wanneer iemand geïnvesteerd heeft in een schoolopleiding en een goede baan heeft, zet zo'n persoon deze investeringen op het spel door delinquent gedrag te vertonen. Het derde element is 'Belief'. Mensen die geloven in de geldigheid van de wettelijke orde en de normen en waarden in de maatschappij, zullen de regels van de wet ook minder snel overtreden. Ten vierde noemt Hirschi het element 'Involvement'. Mensen die maatschappelijk goed geïntegreerd zijn hebben eenvoudigweg geen tijd meer over om de wet te overtreden.

Over de invloed van vrienden bij jeugdcriminaliteit neemt Hirschi een stellig standpunt

in. Hirschi stelt dat jonge wetsovertreders vrienden worden met andere delinquenten omdat zij al dezelfde gedragingen vertonen. Soort zoekt soort, zogezegd. Hirschi ontkent het bestaan van een causaal verband tussen delinquentie van vrienden en het plegen van criminaliteit (Hirschi, 1969), al onderkent hij wel de mogelijkheid dat delinquentie van vrienden eventueel het criminele gedrag kan versterken. De sociale-controletheorie van Hirschi is een van de meest getoetste theorieën in de criminologie (zie voor overzichten o.a. Kempf, 1993; Luijpers, 2000; Weerman, 1998).²

Inzichten vanuit de algemene sociale-netwerktheorie komen overeen met de belangrijkste inzichten van Hirschi's sociale-controletheorie. Sociale-netwerktheoretici benadrukken met name de beschermende, positieve rol van sociale netwerken (Coleman, 1990; Flap, 1999). Sociale contacten blijken voor individuen een voordeel te zijn bij het vinden van een baan of het doorlopen van een opleidingstraject. Men spreekt van sociaal kapitaal, waarmee mensen hun doelen gemakkelijker kunnen bereiken (Coleman, 1990). Gebrek aan sociaal kapitaal blijkt vervolgens allerlei negatieve gevolgen te hebben, als tienerzwangerschappen en het vroegd beëindigen van een opleiding (o.a. McLanahan & Sandefur, 1994). Geheel analoog aan het 'gebrek aan sociaal kapitaal'-concept is Hirschi's sociale-controletheorie, die ervan uitgaat dat een gebrek aan sociale bindingen leidt tot het plegen van delinquent gedrag (Hirschi, 1969).

Sutherlands differentiële-associatietheorie gaat ervan uit dat crimineel gedrag geleerd wordt in interactie met andere personen, met name in intieme groepen (Sutherland, 1947; Sutherland e.a., 1992; zie ook Bruinsma, 1985, 2001). Dit leren vindt plaats via de overdracht van criminele gedragspatronen, hetgeen in de visie van Sutherland op dezelfde manier plaatsvindt als het leren van gewoon gedrag. Bij criminele gedragspatronen gaat het niet alleen om criminele technieken die worden aangeleerd, maar ook en vooral om de motieven, houdingen en rechtvaardigingen die benodigd zijn voor het plegen van criminaliteit. Sommige mensen komen meer in contact met zulke criminele gedragspatronen dan anderen. Een grotere blootstelling aan criminele gedragspatronen, meestal via de omgang met delinquenten zorgt er volgens Sutherland voor dat iemand een grotere kans heeft om delinquent gedrag te ontwikkelen. Het onderhouden van 'negatieve' vriendschapsrelaties (delinquente vriendschappen) vormt aldus een belangrijke verklaring voor het plegen van delinquent gedrag van jongeren (Sutherland e.a., 1992). In de traditie van Sutherlands differentiële-associatietheorie is veel onderzoek verricht (zie voor overzichten o.a. Bruinsma, 1985, 2001; Lanier & Henry, 1998; Matsueda, 1988).³

Verskillende auteurs wijzen de sociale-netwerktheoretici erop dat veel sociaal kapitaal niet altijd leidt tot positieve uitkomsten, maar ook tot uitkomsten die negatief zijn voor de maatschappij, zoals het plegen van criminaliteit (Baerveldt, Van Rossem & Vermande, 2003; Haynie, 2002; McCarthy & Hagan, 1995). Jongeren kunnen verkeren in netwerken die het plegen van criminaliteit stimuleren. Wanneer er in een netwerk veel jongeren zitten die delinquent gedrag vertonen, is er een grote kans dat zo'n netwerk delinquent gedrag bij de leden stimuleert. Een netwerk bevat in zo'n geval veel 'crimineel kapitaal' (McCarthy & Hagan, 1995). Deze notie van crimineel of *antisociaal kapitaal* komt sterk overeen met Sutherlands

differentiële-associatietheorie waarin netwerken met veel delinquente leden worden gezien als uitwisselingsmogelijkheden voor zowel de waarden en normen als de vaardigheden die noodzakelijk zijn voor het plegen van criminaliteit.

Er zijn verschillende pogingen ondernomen om de theorieën van Sutherland en Hirschi te combineren of te integreren in een nieuwe theorie (zie bijvoorbeeld Baerveldt 1990; Thornberry, 1987; Ultee e.a., 1996, Weerman, 1998 en vele anderen). Veelal wordt er een uit Sutherlands theorie afkomstige veronderstelling toegevoegd aan Hirschi's sociale-controletheorie. Men veronderstelt dan dat er in sommige groepen andere waarden en normen worden aangehangen dan de regels in het Wetboek van Strafrecht. Het bestaan van onconventionele groepen wordt daarmee erkend. Iemand zou dan juist de bindingen met onconventionele anderen op het spel zetten en afgekeurd worden in het geval hij of zij géén delicten zou plegen. Het aangaan en onderhouden van negatieve, onconventionele bindingen (antisociaal kapitaal) zal het plegen van criminaliteit aldus vergroten. In dit onderzoek zullen we nagaan of één van de twee klassieke theorieën het meest wordt gesteund door onze resultaten of dat een combinatie van beide theorieën (de uitgangspunten van Hirschi's sociale-controletheorie met de aanvullende voorspelling uit Sutherlands differentiële-associatietheorie) mogelijk beter past bij de resultaten.

Op basis van Hirschi's sociale-controletheorie verwachten we dat een goede band met ouders, school en conventionele vrienden de kans doet afnemen dat een jongere delicten pleegt. Het hebben van sociaal kapitaal heeft dan dus een positief effect op het gedrag van jongeren. Hypothese 1 luidt daarom:

H1: Naarmate een jongere een betere band heeft met ouders, school en conventionele vrienden, zal deze minder criminaliteit plegen.

Op basis van Sutherlands associatietheorie is te verwachten dat de associatie van een jongere met vrienden die zich schuldig maken aan criminaliteit, zal leiden tot meer delinquent gedrag. Een grotere mate van antisociaal kapitaal leidt aldus tot het plegen van meer criminaliteit. Onze tweede hypothese is:

H2: Naarmate een jongere meer onconventionele vrienden heeft, zal deze meer criminaliteit plegen.

De differentiële-associatie- en de sociale-controletheorie spreken elkaar tegen ten aanzien van de causaliteit van de relatie tussen delinquent gedrag en het hebben van criminele vrienden. De differentiële-associatietheorie gaat uit van een invloed; de sociale-controletheorie stelt dat er sprake is van selectie en dat jongeren hun vrienden kiezen op basis van gelijke gedragingen. Deze inzichten leiden tot hypothesen 3a en 3b.

H3a: Het plegen van delinquent gedrag gaat in de tijd vooraf aan het hebben van delinquente vrienden.

H3b: Het hebben van delinquente vrienden gaat in de tijd vooraf aan het plegen van delinquent gedrag.

Vanuit de sociale-controletheorie is uiteraard te verwachten dat alleen de conventionele bindingen, met name 'Attachment' met ouders en 'Commitment' met school een effect zullen hebben. Sociaal kapitaal heeft dus enkel een beschermende, positieve invloed. Dit leidt tot de volgende hypothese:

H4a: Een goede band met ouders, school en conventionele bindingen verklaren alle variantie in delinquent gedrag.

In tegenstelling tot de sociale-controletheorie is vanuit Sutherlands benadering het grootste effect te verwachten van de omgang met delinquente vrienden. Sociaal kapitaal heeft hier dus juist een negatief effect en kan opgevat worden als antisociaal kapitaal. Hypothese 4b luidt dan:

H4b: Delinquentie van vrienden zal de grootste voorspeller van delinquent gedrag zijn.

Een gecombineerde variant van beide theorieën voorspelt dat er een substantieel effect is van zowel sociaal als antisociaal kapitaal. Hypothese 4c luidt ten slotte:

H4c: Zowel goede banden met ouders, school en conventionele vrienden als delinquentie van vrienden zullen sterke voorspellers van delinquent gedrag zijn.

Wat betreft verschillen tussen jongens en meisjes bieden de bovengenoemde theorieën weinig expliciete aanknopingspunten voor het formuleren van verwachtingen. We veronderstellen echter wel dat met name vrienden voor meisjes een andere rol spelen dan voor jongens: meisjes lijken de voorkeur te geven aan een beperkt aantal intieme, emotionele vriendschappen, terwijl jongens een grotere vriendenkring prefereren (zie o.a. Erwin, 1998). Omdat jongens meer delicten plegen dan meisjes veronderstelt Warr (2002) verder dat meisjes die vriendschappen onderhouden met jongens een grotere kans hebben om delinquent gedrag te plegen dan meisjes die alleen vrienden zijn met meisjes. Op basis hiervan veronderstellen wij dat met name een grote vriendenkring (veel losse vriendschappen) een samenhang vertoont met het plegen van criminaliteit én dat een meisje een grote kans op delinquent gedrag heeft naarmate zij meer mannelijke vrienden heeft. Dit leidt tot hypothesen 5 en 6.

H5: Naarmate een jongere meer vrienden heeft, zal deze meer delinquent gedrag plegen.

H6: Naarmate een meisje meer mannelijke vrienden heeft, zal zij meer delinquent gedrag plegen.

4. Data

De gegevens voor dit artikel zijn verzameld door het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR). In het kader van het onderzoeksprogramma 'Netwerkvorming, sociaal-emotionele ontwikkeling, probleemgedrag en interventies op school' worden vanuit meerdere bronnen en met verschillende methoden (kwalitatief en kwantitatief) gegevens verzameld.⁴ Wij maken gebruik van de kwantitatieve gegevens van de eerste twee rondes (gehouden in 2002 en 2003) van een longitudinale survey die is gehouden onder voornamelijk VMBO-leerlingen uit de 1^e en 3^e klassen van scholen in Zuid-Holland (Weerman e.a., 2003). De respondenten zijn door middel van een gerichte clustersteekproef geselecteerd. Het was de bedoeling dat het uiteindelijke databestand zou bestaan uit relatief veel respondenten met een hoog risico op probleemgedrag en delinquentie. Daartoe zijn in eerste instantie VMBO-scholen in Den Haag benaderd, daarnaast deden ook enkele VMBO-scholen mee uit kleinere plaatsen in Zuid-Holland.

De vragenlijsten zijn onder schooltijd klassikaal afgenomen. Daarbij zijn steeds twee of drie onderzoeksmedewerkers aanwezig geweest. De afname vond plaats in computerlokalen, met behulp van een computerprogramma. Leerlingen is gevraagd wie hun vrienden zijn. Ze konden daarvoor kiezen uit medeleerlingen die in hun eigen leerjaar zaten (dus alle klassen van dezelfde laag). Eerder onderzoek van het Schoolproject (Weerman et al., 2005) richtte zich op complete netwerken, terwijl in dit onderzoek egocentreeerde netwerken centraal zullen staan.

Voor dit artikel hebben wij besloten om de groep allochtone respondenten buiten de analyse te houden. In eerdere onderzoeken naar delinquentie onder allochtone jongeren werd een groot probleem gevonden bij de zelfrapportage van sommige categorieën allochtone jongeren (Junger, 1990). Een vergelijking van zelfrapportagegegevens en officiële strafbladen wees uit dat allochtone jongeren hun eigen delinquentie gedrag onderschatten. Ook in dit onderzoek hebben we aanwijzingen voor dergelijke problemen: de Marokkaanse leerlingen in dit onderzoek geven te kennen nauwelijks delicten te hebben begaan, terwijl recent onderzoek van CBS en WODC aanwijst dat Marokkaanse jongeren gemiddeld 4 keer zo vaak verdacht worden van een misdrijf (Blom, Oudhof, Bijl & Bakker, 2005). Bij de allochtone leerlingen ontbreken bovendien samenhangen die normaal wel worden gevonden in onderzoek. We hebben hier dan ofwel te maken met een zeer speciale groep allochtonen, of de resultaten zijn voor allochtonen niet betrouwbaar. Ook omdat we geen uitspraken willen doen over verschillen tussen allochtone en autochtone jongeren, maar vooral samenhangen willen onderzoeken, lijkt het verstandig om gebruik te maken van de leerlingen waarvan wij wat betreft de meting van de afhankelijke variabele – delinquent gedrag – het meeste vertrouwen hebben in de betrouwbaarheid. Allochtone leerlingen kunnen echter wel deel uitmaken van de vriendenkringen van autochtone leerlingen.⁵

We richten ons aldus op autochtone VMBO-scholieren. Daarvan deden er in de eerste ronde van dit onderzoek 1228 mee, hiervan zijn er 296 in de tweede ronde uitgevallen. (In totaal deden overigens aan de eerste ronde van het longitudinale survey 1978 leerlingen mee, waarvan in de tweede ronde 503 waren uitgevallen). Omdat we voor dit onderzoek gegevens

van leerlingen op twee tijdstippen nodig hebben, bestaat onze onderzoekspopulatie uit 932 leerlingen. Leerlingen zijn om verschillende redenen uitgevallen. Ze waren die dag bijvoorbeeld niet op school door ziekte, zij spijbelden of ze waren in de tussentijdse periode naar een andere school gegaan. Van belang is te onderzoeken in hoeverre de uitval van de leerlingen selectief is geweest. Tabel 1 geeft daartoe een beschrijving van de participerende (op beide tijdstippen) en de uitgevallen groep.

Tabel 1: Kenmerken onderzoekspopulatie en uitgevallen populatie (in %)

	Participerende groep	Uitgevallen groep	Δ
Jongens	56,9	60,8	**
In afgelopen jaar ten minste 1 delict gepleegd	41,4	54,1	*
Woonachtig bij beide ouders	79,5	70,5	**
N	932	296	

* = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$

Uit tabel 1 blijkt dat de groep die uitgevallen is meer leerlingen bevat die in het afgelopen jaar ten minste één delict hebben gepleegd, die niet bij beide ouders wonen en dat er relatief meer jongens dan meisjes zijn uitgevallen. Deze verschillen blijken na toetsing bovendien significant te zijn. Dit betekent dat er in de uitgevallen groep significant meer jongens, delinquenten en jongeren uit 'gebroken' gezinnen te vinden zijn. Vooral de selectieve uitval van delinquenten jongeren is voor dit onderzoek problematisch. De vertekening van de resultaten door selectieve uitval zal echter eerder een onderschatting dan een overschatting van de theoretisch veronderstelde relaties betekenen. Het verlies aan variantie aan delinquent gedrag zal de verbanden enigszins verzwakken.

5. Meetinstrumenten

Om de theoretische concepten te meten, maken we gebruik van meetinstrumenten die uit verschillende items bestaan. We berekenen daarom gemiddelde scores van alle items die bij een meetinstrument horen. Daarbij stellen we de eis dat een respondent op meer dan de helft van de items een geldige score moet hebben gehad. Bij de meetinstrumenten met betrekking tot de binding met school en ouders hebben we gecontroleerd voor response-set.⁶ Gezien het feit dat er in de meetinstrumenten positief en negatief geformuleerde items voorkwamen, zijn sommige scores zodanig gehercodeerd dat zij probleemloos opgeteld konden worden (zie appendix 1).

Het concept *binding met ouders* is gemeten door middel van 12 stellingen (zie appendix). Een Cronbachs alfa van 0,77 laat zien dat de items tezamen een goede schaal vormen. Het

concept *binding met school* is gemeten aan de hand van 15 stellingen die meten in hoeverre een leerling met plezier naar school toe gaat en hoe leerlingen de regels op school ervaren (zie appendix 1). De Cronbachs alfa van alle 15 items tezamen bleek hoog genoeg te zijn (0,76). Om een meetinstrument van *delinquentie van vrienden* te construeren zijn respondenten gevraagd om aan te geven met wie zij veel omgaan. Zij konden maximaal 10 vrienden opgeven. Van deze vrienden is het criminele gedrag bekend omdat zij zelf ook ondervraagd zijn. Als maat voor de delinquentie van de vrienden nemen we het gemiddeld aantal gepleegde delicten per vriend uit de gehele vriendengroep. Deze variabele loopt van 0 delicten per vriendenkring tot 8 delicten per vriendengroep. De variabele *aantal vrienden* loopt van 0 vrienden tot het maximale aantal van 10 vrienden. Uit deze maat is het *aantal vrienden van het andere geslacht* geconstrueerd.

We nemen de prevalentie van crimineel gedrag in het afgelopen jaar als maat voor *crimineel gedrag*. De leerling is een twaalfstal mogelijke overtredingen en delicten voorgelegd. Wanneer leerlingen geen enkel delict hebben gepleegd is hun de score 0 gegeven, wanneer zij ten minste 1 delict hebben gepleegd, hebben zij de score 1 gekregen (zie appendix 1). Van de leerlingen pleegde 58,5% geen delict, terwijl 41,5% van de leerlingen afgelopen jaar wel een delict pleegde. We zullen logistische regressieanalyse met deze dichotome maat verrichten, omdat het aantal door leerlingen gepleegde delicten zeer scheef verdeeld is. De grootste groep pleegt geen enkel delict, een flinke groep slechts één delict en een enkeling ging het afgelopen jaar meer dan eens de fout in. Bovendien gaat onze interesse voornamelijk uit naar het verschil tussen het geheel niet en het wel plegen van criminaliteit en in mindere mate naar de frequentie waarmee de delicten gepleegd worden. Een dichotome maat voor delinquentie is daarvoor het meest inzichtelijk.

Geslacht is zodanig gecodeerd dat de jongens een 1 en de meisjes een 0 hebben gekregen. Dat betekent dat meisjes in dit onderzoek de referentiecategorie zijn. We nemen verder geen controlevariabelen mee in het onderzoek. Onze onderzoekspopulatie is dermate homogeen dat controleren voor opleiding of leeftijd niet nodig is.⁷ In tabel 2 staan de meetinstrumenten die gebruikt zullen worden bij de analyse van de data beschreven aan de hand van minimale en maximale waarden, gemiddelde en standaarddeviatie.

Tabel 2: Beschrijvende statistieken meetinstrumenten

	N	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Standaarddeviatie
Jongen	932	0	1	0,57	0,50
Aantal vrienden (t=1)	919	1	10	6,20	2,61
Aantal vrienden andere geslacht (t=1)	919	0	8	0,63	1,28
Binding met school (t=1)	932	1,33	4,88	3,36	0,67
Binding met ouders (t=1)	932	1,83	5,00	4,34	0,43
Delinquentie van vrienden(t=1)	919	0	8	0,97	0,90
Delinquent gedrag (prevalentie t=1)	932	0	1	0,41	0,49
Delinquent gedrag (prevalentie t=2)	932	0	1	0,42	0,50

6. Analyse

De onderzoeksvragen in dit artikel zullen door middel van logistische regressieanalyse worden beantwoord. We presenteren steeds ongestandaardiseerde effecten en standaardfouten. Wanneer uitspraken gedaan moeten worden over relatieve verklaringskracht/fit presenteren we de toename in Chi^2 wanneer een nieuwe variabele in de analyse wordt opgenomen.

Onze theoretische verwachtingen hebben betrekking op oorzakelijke verbanden. Gezien het feit dat we de beschikking hebben over de data uit twee jaren, kan nader worden onderzocht of een effect al dan niet causaal kan zijn. Daartoe verrichten we eerst een analyse van de onafhankelijke variabelen gemeten op tijdstip 1 op het delinquente gedrag op tijdstip 2. Vervolgens controleren we de effecten van de onafhankelijke variabelen door in het laatste model van de regressieanalyse ook de meting van het delinquente gedrag op tijdstip 1 mee te nemen. Hierdoor wordt de invloed die een onafhankelijke variabele op het delinquente gedrag van een scholier uitoefent gecontroleerd voor het delinquente gedrag dat de scholier al had. We analyseren aldus de verandering in delinquent gedrag tussen de 2 tijdstippen. Alle modellen zijn getoetst op collineariteit en er is een residuenanalyse verricht. De statistieken gaven geen indicatie voor ernstige collineariteit of voor residuen die de resultaten zouden kunnen vertekenen.

6.1 Resultaten delinquentie van vrienden in verhouding tot binding met school en ouders

Allereerst bekijken we de samenhang van vriendschapsrelaties met het delinquente gedrag van jongeren en toetsen hypothese 2. We toetsen vervolgens hypothese 1 door de invloed van binding met school en de binding met ouders op het delinquente gedrag te onderzoeken. Ten slotte doen we uitspraken over de houdbaarheid van de sociale-controletheorie en de differentiële-associatietheorie en toetsen hypothesen 4a, 4b en 4c.

Het eerste model van tabel 3 laat het effect van delinquentie van vrienden op het eigen delinquente gedrag zien waarbij gecontroleerd is voor geslacht, in het tweede model komt daar het aantal vrienden en het aantal vrienden van het andere geslacht bij. De toename van de Chi^2 is significant bij twee vrijheidsgraden. De binding met school en de binding met ouders worden in model 3 toegevoegd (wederom is de toename in Chi^2 significant bij twee vrijheidsgraden) en model 4 ten slotte controleert de effecten voor het delinquente gedrag dat een respondent reeds op tijdstip 1 rapporteerde. Bij model 4 is per predictor ook een Chi^2 weergegeven. Deze Chi^2 geeft aan wat het verlies aan fit zou zijn wanneer de predictor buiten de analyse zou worden gelaten.

Uit tabel 3 blijkt dat delinquentie van vrienden – conform hypothese 2 – een positief effect heeft op het delinquente gedrag van de VMBO-scholier. Het aantal vrienden heeft ook een significant en positief effect op het delinquente gedrag. Het aantal vrienden van het andere geslacht blijkt echter een significant negatief effect te hebben. De relatie tussen delinquent gedrag en het aantal vrienden van het andere geslacht zal in tabel 7 worden uitgediept.

Het effect van delinquente vrienden op het eigen delinquente gedrag blijft bestaan na het

Tabel 3: *Logistische regressiemodellen voor delinquent gedrag (t=2): ongestandaardiseerde effecten, significanties en standaardfouten*

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4		Model 5		ΔChi^2
	b	s.e.	b	s.e.	b	s.e.	b	s.e.	B	s.e.	
Constante	-1,28**	0,13	-0,16**	0,15	-1,50**	0,22	2,20**	0,80	0,48	0,86	
Geslacht	0,70**	0,14	0,61**	0,15	0,83**	0,15	0,79**	0,15	0,72**	0,16	32,40
Delinquentie van vrienden (t=1)	0,40**	0,08	0,25**	0,09	0,36**	0,08	0,26**	0,09	0,16 ⁺	0,09	32,36
Aantal vrienden (t=1)					0,24**	0,06	0,24**	0,06	0,23**	0,06	3,42
Aantal vrienden andere geslacht(t=1)					-0,21**	0,06	-0,20**	0,06	-0,19**	0,06	0,00
Binding met school (t=1)							-0,53**	0,12	-0,32 [*]	0,43	47,38
Binding met ouders (t=1)							-0,44 [*]	0,18	-0,31	0,19	26,54
Delinquent gedrag (t=1)			1,60**	0,15					1,47**	0,16	149,19
Chi ²		58,36		179,25		76,74		114,57		263,76	
N		920		920		920		920		920	

+ = $p < 0,10$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$

toevoegen van de binding met ouders en de binding met school. Wanneer het delinquente gedrag op tijdstip 1 wordt toegevoegd, blijft er nog steeds een positief effect van onconventionele vrienden op het eigen criminele gedrag bestaan (hoewel het nu alleen eenzijdig significant is). De resultaten geven aldus steun aan het bestaan van antisociaal kapitaal.

Uit model 3 blijkt dat de binding met school en de binding met ouders conform hypothese 1 beschermende effecten uitoefenen op het delinquente gedrag van de jongere. Wanneer rekening gehouden wordt met het delinquente gedrag dat de leerling op tijdstip 1 reeds vertoonde, heeft de binding met ouders geen significant effect meer op het delinquente gedrag. De binding met school blijft wel een significant effect houden. Inspectie van de ΔChi^2 per variabele laat zien dat het verlies aan fit van het model het grootst is wanneer de binding met school uit het model wordt gelaten. De binding met vrienden heeft een iets kleinere invloed op de fit en de binding met ouders heeft het kleinste effect van de bindingsvariabelen.

We kunnen concluderen dat de gevonden verbanden in de verwachte richting lopen en significant blijken, maar we kunnen niet spreken van een gehele bevestiging van Hirschi's sociale-controletheorie, noch van Sutherlands differentiële associatietheorie. Hypothesen 4a en 4b kunnen geen van beide worden bevestigd. Bindingen met ouders en school lijken er zeker toe te doen, maar er wordt eveneens een effect van onconventionele vrienden gevonden. Een gecombineerde variant van Sutherlands differentiële-associatietheorie en Hirschi's sociale-controletheorie (hypothese 4c) verkrijgt daarmee de meeste ondersteuning. Zowel het gebrek aan sociaal kapitaal als het hebben van antisociaal kapitaal veroorzaakt het plegen van delicten.

6.2 Resultaten causaliteit

Om de causaliteit van de relatie tussen delinquentie van vrienden en delinquent gedrag (hypothesen 3a en 3b) te onderzoeken hebben we twee verschillende regressieanalyses verricht: een logistische regressie voor het effect van delinquente vriendschappen op delinquent gedrag (model 1 en 2 in tabel 3) en een lineaire regressie voor het effect van delinquentie op delinquente vriendschappen (tabel 4). Logistische regressie voor het laatste effect was onmogelijk gezien de spreiding van de gemiddelde delinquentiescore van de gekozen vrienden (bij benadering normaal verdeeld), waardoor dichotomisering van deze variabele niet voor de hand lag.

In tabel 3 is het delinquente gedrag op tijdstip 2 als afhankelijke variabele genomen. Daarbij is nagegaan of er een effect blijft van delinquente vriendschappen op tijdstip 1 wanneer er gecontroleerd wordt voor het eigen delinquente gedrag op tijdstip 1. In het tweede regressiemodel (tabel 4) is het gemiddelde delinquentieniveau van de vrienden de afhankelijke variabele. In dat model wordt bekeken of het delinquente gedrag op tijdstip 1 nog een effect heeft, wanneer gecontroleerd wordt voor het gemiddelde delinquentieniveau van de vrienden op tijdstip 1.

Tabel 4: Lineaire regressiemodellen voor delinquentie van vrienden ($t=2$); ongestandaardiseerde effecten, significanties en standaardfouten

	Model 1		Model 2	
	b	s.e.	b	s.e.
Constante	0,60**	0,04	0,35**	0,05
Geslacht	0,31**	0,06	0,26**	0,05
Delinquent gedrag (prevalentie op $t=1$)	0,44**	0,06	0,32**	0,05
Delinquentie van vrienden ($t=1$)			0,34**	0,03
R^2		0,11		0,22
N		889		880

* = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$

De eerste twee modellen van tabel 3 laten zien dat een significant effect van delinquentie van vrienden op het eigen delinquente gedrag blijft bestaan wanneer er gecontroleerd wordt voor het eigen delinquente gedrag op tijdstip 1. Uit tabel 4 blijkt echter dat de relatie tussen delinquente vriendschappen en delinquent gedrag niet in één richting loopt. Uit deze tabel komt namelijk naar voren dat een effect van het delinquente gedrag op de delinquentie van vrienden blijft bestaan, wanneer gecontroleerd wordt voor de delinquentie van vrienden op het eerste tijdstip. Het blijkt dus zo te zijn dat het plegen van delinquent gedrag voorafgaat aan delinquentie van vrienden. Evengoed oefent delinquentie van vrienden een invloed uit op het plegen van delinquent gedrag. Dat sluit aan bij de analyse van Matsueda en Anderson (1998), die

tot dezelfde conclusie kwamen. Deze bevinding spreekt Hirschi's stelling dat de relatie uitsluitend op zelfselectie berust echter tegen. Wederom lijken we de meeste ondersteuning te hebben gevonden voor een gecombineerde variant van Hirschi's sociale-controletheorie en Sutherlands differentiële-associatietheorie.

6.3 Kans op delinquent gedrag nader bekeken

Teneinde de interpreteerbaarheid van de effecten te vergroten hebben we de kansen op delinquent gedrag geschat voor verschillende combinaties van waarden op de onafhankelijke variabelen.⁸ In tabellen 5 en 6 zijn kansen op delinquent gedrag berekend voor twee typen VMBO-scholieren. Het ene type is een VMBO-scholier met een theoretisch zeer kleine kans op delinquent gedrag (referentiemodel 'klein'), terwijl de andere alle eigenschappen heeft om juist wel crimineel gedrag te vertonen (referentiemodel 'groot'). Vervolgens hebben we berekend hoeveel de voorspelde kansen voor deze twee types veranderen wanneer de score op één predictor zou veranderen.

In tabel 5 is de kans op delinquent gedrag van een meisje dat op t=1 geen delict pleegde, met conventionele en het minimaal aantal vrienden (=1) van hetzelfde geslacht en met een optimale binding met de ouders en met school voorspeld. Deze voorspelde kans blijkt 8% te zijn. Uit de tabel blijkt hoe de kans op delinquent gedrag verandert wanneer scores op één van de predictoren uit het model veranderen. De verandering moet steeds ten opzichte van de referentiescore bekeken worden. Uit tabel 5 kan onder andere afgelezen worden dat een meisje zonder delinquente vrienden, met één vriend van het eigen geslacht en een optimale binding met ouders en school een geschatte kans van 8% heeft om delinquent gedrag te vertonen. Eenzelfde meisje dat wel delinquente vrienden heeft, blijkt ineens een geschatte kans van 24% te hebben om een delict te plegen. En de voorspelde kans voor een jongen met dezelfde eigenschappen als het meisje in het referentiemodel blijkt geen 8%, maar 16% te zijn.

Tabel 5: Voorspelde kansen op delinquent gedrag (referentie=klein)

Verandering in predictor	Voorspelde kans op delinquent gedrag
<i>Referentiescore^a</i>	0,08
Man	0,16
Wél delinquente vrienden	0,24
Wél veel vrienden	0,43
Wél vrienden van het andere geslacht	0,02
Minder goede binding met school	0,19
Minder goede binding met ouders	0,16
Wél delinquent gedrag op t=1	0,24

^areferentiemodel is berekend met vrouw, geen delinquente vrienden, min. aantal vrienden, geen vrienden andere geslacht, optimale binding met school, optimale binding ouders en geen delinquent gedrag op t=1

In tabel 6 is vervolgens de voorspelde kans op delinquent gedrag voor een jongen die op $t=1$ al delinquent gedrag vertoonde, met vrienden die een maximum aantal delicten plegen, een maximaal aantal vrienden, een maximaal aantal vrienden van het andere geslacht en een minimale binding met ouders en school weergegeven. We zien dat de voorspelde kans op delinquent gedrag voor deze jongen 97% bedraagt. Uit de tabel kan weer worden afgelezen hoe de kans op delinquent gedrag verandert, wanneer scores op een van de predictoren uit het model veranderen. Uit tabel 6 kan onder andere afgelezen worden dat de kans dat een jongen met maximaal aantal vrienden, maximaal aantal vrienden van het andere geslacht, maximaal delinquente vrienden en een minimale binding met school en ouders een kans van 97% heeft om een delict te plegen. Zou deze jongen zijn delinquente vrienden laten vallen, dan bedraagt de kans nog 92%.

Tabel 6: Voorspelde kansen op delinquent gedrag (referentie=groot)

Verandering in predictor	Voorspelde kans op delinquent gedrag
<i>Referentiescore^d</i>	0,97
Vrouw	0,95
Geen delinquente vrienden	0,92
Minimaal aantal vrienden (1)	0,81
Geen vrienden van het andere geslacht	0,99
Wél een goede binding met school	0,93
Wél een goede binding met ouders	0,94
Geen delinquent gedrag op $t=1$	0,91

^dreferentiemodel is berekend met man, maximaal delinquente vrienden, maximaal aantal vrienden, maximaal aantal vrienden andere geslacht, minimale binding met school, minimale binding ouders en delinquent gedrag op $t=1$

6.4 Resultaten verschillen jongens en meisjes

Ten slotte bekijken we de verschillen tussen jongens en meisjes in de effecten van delinquentie van vrienden, het aantal vrienden, de vrienden van het andere geslacht, de binding met school en de binding met ouders op hun delinquente gedrag.⁹

Uit tabel 7 blijkt dat delinquentie van vrienden bij meisjes wel een significante invloed heeft op het eigen delinquente gedrag, maar bij jongens opmerkelijk genoeg niet. Bij meisjes blijft die invloed bovendien ook nog eens bestaan nadat er gecontroleerd is voor het eigen delinquente gedrag op tijdstip 1. Bij de jongens wordt een positief effect voor het aantal vrienden en een negatief effect voor het aantal vrienden van het andere geslacht gevonden. Ook heeft voor de meisjes het aantal vrienden een significant effect op hun delinquente gedrag. Hypothese 5 wordt aldus bevestigd. Het aantal vrienden van het andere geslacht blijkt voor meisjes echter geen significante invloed te hebben op hun delinquente gedrag, maar voor jongens juist weer wel. Hypothese 6 moet aldus worden verworpen: het hebben van mannelijke vrienden zou juist voor meisjes de kans op crimineel gedrag vergroten. Een verklaring voor

Tabel 7: *Logistische regressiemodellen voor delinquent gedrag (t=2): ongestandaardiseerde effecten, significanties en standaardfouten voor meisjes en jongens apart*

	Meisjes				Jongens			
	Model 1		Model 2		Model 1		Model 2	
	b	s.e.	b	s.e.	b	s.e.	b	s.e.
Constante	2,38 ⁺	0,12	0,32	1,38	2,29 ^{**}	1,01	0,83	1,12
Delinquentie van vrienden (t=1)	0,63 ^{**}	0,16	0,38 [*]	0,18	0,11	0,10	0,06	0,10
Aantal vrienden (t=1)	0,11 [*]	0,08	0,16 ⁺	0,09	0,42 ^{**}	0,11	0,37 ^{**}	0,11
Aantal vrienden andere geslacht (t=1)	-0,05	0,09	-0,07	0,09	-0,39 ^{**}	0,11	-0,35 ^{**}	0,11
Binding met school (t=1)	-0,43 [*]	0,18	-0,15	0,21	-0,60 ^{**}	0,15	-0,43 ^{**}	0,16
Binding met ouders (t=1)	-0,63 [*]	0,26	-0,54 ⁺	0,24	-0,18	0,25	-0,06	0,26
Delinquent gedrag (t=1)			1,90 ^{**}	0,26			1,17 ^{**}	0,20
Chi ²		53,51		108,51		43,13		80,28
N		401		401		519		519

+ = $p < 0,10$; * = $p < 0,05$; ** = $p < 0,01$

deze bevinding ligt voor de hand. Aangezien meisjes minder vaak delicten plegen dan jongens, zal de invloed van het hebben van veel vrouwelijke vrienden op het criminele gedrag van jongens beschermend zijn. Daarbij zou het zo kunnen zijn dat jongens die een afkeer hebben van crimineel gedrag vrienden zoeken die deze afkeer delen en zo bij de meisjes terecht komen.

Ook de binding met school en ouders lijkt voor jongens en meisjes een verschillend effect uit te oefenen op het delinquente gedrag. Voor jongens lijkt de binding met ouders er helemaal niet toe te doen, terwijl de binding met school wel een significant negatief effect heeft. Voor meisjes lijkt de binding met ouders belangrijker. Zowel de binding met ouders als met school heeft een significant negatief effect, maar het effect van de binding met school is niet meer significant nadat rekening gehouden wordt met het delinquente gedrag van een jaar eerder.

Concluderend kan gesteld worden dat er duidelijk verschillen zijn tussen jongens en meisjes in het (relatieve) belang van vriendschapsrelaties en bindingen met ouders en school voor delinquent gedrag. Voor meisjes lijken de binding met ouders, de delinquentie van vrienden en het aantal vrienden van belang te zijn, terwijl voor jongens de binding met school, het aantal vrienden van het andere geslacht en het totale aantal vrienden er toe doet.

7. Discussie

In dit artikel is de rol van vriendschapsbanden (sociaal kapitaal) bij de verklaring van delinquent gedrag onderzocht. Dit onderzoek draagt op verschillende manieren bij aan het inzicht in de betekenis van vriendschapsbanden voor delinquent gedrag. Aangezien wij gebruikmaakten van netwerkdata zijn wij beter in staat dan met traditionele methoden op een zuivere

manier de aanwezigheid van delinquente vrienden te meten. Daarbij berekenden we de invloed van school, ouders en vriendschappen op het delinquent gedrag van een scholier zoals dat een jaar later was. Hierdoor kon een causaal verband aannemelijker worden gemaakt dan in veel van het beschikbare, cross-sectionele onderzoek het geval is. Verder hebben we in dit onderzoek expliciet aandacht geschonken aan de verschillen tussen jongens en meisjes in de relatieve invloed van vriendschappen en bindingen met ouders en school en hebben we de richting van het verband tussen delinquente vrienden en delinquent gedrag nader geanalyseerd.

Wat betreft het effect van vriendschapsrelaties (de eerste onderzoeksvraag) werd een significant effect gevonden van delinquente vriendschappen op delinquent gedrag, ook wanneer wordt gecontroleerd voor delinquentie een jaar eerder en ook wanneer andere variabelen in de analyse worden meegenomen. Delinquente vriendschappen gemeten via de sociale-netwerkmethode blijken dus ook de kans te vergroten dat een VMBO-scholier zelf tot delinquent gedrag overgaat. Dat sluit aan bij het overbekende verband tussen delinquente leeftijdsgenoten en delinquent gedrag dat eerder in dit artikel werd besproken. Uit onze analyses blijkt verder dat ook andere vriendschapsvariabelen (het aantal vrienden en het aantal vrienden van het andere geslacht) een significant effect hebben op delinquent gedrag. Opmerkelijk daarbij is dat het effect van vrienden van het andere geslacht negatief is.

Ook voor het hebben van een sterke band met ouders en met de school zijn significante effecten gevonden op delinquent gedrag; deze bindingen zorgen voor een lagere kans dat VMBO-scholieren zich schuldig maken aan criminaliteit. Wanneer rekening wordt gehouden met eerder delinquent gedrag blijft alleen een significant effect van de binding met school over. De relatieve verklaringskracht van delinquente vrienden ten opzichte van de binding met school is iets lager (onderzoeksvraag 2) maar wel in een vergelijkbare orde van grootte en ook wat hoger dan het niet significante effect van de binding met ouders. In eerder onderzoek werd meestal gevonden dat delinquentie van vrienden het sterkste effect heeft. Maar omdat de gegevens over delinquentie van vrienden via de sociale-netwerkmethode zijn verzameld, is een kleinere verklaringskracht geenszins verwonderlijk: waarschijnlijk is de invloed van vrienden op delinquentie van vrienden in eerder onderzoek (waarbij aan jongeren is gevraagd te rapporteren over hun vrienden) overschat.

In onze analyses met betrekking tot de causaliteit van de relatie tussen delinquente vrienden en delinquent gedrag (onderzoeksvraag 3) vonden wij zowel een effect van delinquentie van vrienden op het eigen criminele gedrag een jaar later, als een effect van het eigen criminele gedrag op het latere delinquentie van vrienden. Dit wijst erop dat de relatie wederkerig is. Deze bevindingen sluiten aan bij de recente literatuur over de causaliteitskwestie (bijvoorbeeld Matsueda & Anderson, 1998).

Uit het onderzoek blijkt ten slotte dat er opmerkelijke verschillen zijn tussen jongens en meisjes in het relatieve belang van vriendschapsrelaties en bindingen met ouders en school voor delinquent gedrag (onderzoeksvraag 4). Bij de meisjes werden – gecontroleerd voor eerder delinquent gedrag – significante effecten gevonden voor de binding met ouders, het delinquentie van vrienden en het aantal vrienden; bij de jongens voor de binding met school,

het aantal vrienden van het andere geslacht en het totale aantal vrienden. Voor jongens werd in deze analyse geen significant effect gevonden voor het delinquente gedrag van vrienden. Dat is opmerkelijk, gezien het eerdergenoemde onderzoek waarin vrijwel altijd een effect van delinquentie van vrienden wordt gevonden. Het is mogelijk dat dit eerdere onderzoek de werkelijke invloed van delinquentie van vrienden bij jongens steeds heeft overschat.

Dit onderzoek geeft een betere inschatting van het werkelijke effect door de zuiverder meting van delinquentie onder vrienden via de sociale-netwerkmethode, en door de controle voor verschillende andere variabelen. We willen erop wijzen dat we tegelijkertijd bij de jongens wel een significant effect van het aantal vriendschappen vinden. Dat zou erop kunnen duiden dat het bij jongens niet zozeer zou kunnen gaan om een invloed van delinquentie vrienden, maar dat het optrekken in groepen op zichzelf al een effect heeft op delinquent gedrag (zeker als het gaat om de schoolsituatie, waar onze sociale-netwerkmeting in feite betrekking op heeft). Er zijn immers allerlei groepsprocessen bekend, zoals angst voor ridiculisering en uitsluiting en de behoefte aan status, die leiden tot meer delinquent gedrag in groepen (zie Warr, 2002). Onze bevinding dat bij meisjes er wel een effect wordt gevonden van delinquentie van vrienden en in mindere mate van het aantal vrienden, zou erop kunnen duiden dat zij minder gevoelig zijn voor zulke groepsprocessen. Dit is een theoretische mogelijkheid die nadere studie verdient in toekomstig onderzoek.

De bevindingen geven de meeste steun aan een gecombineerde variant van Hirschi's sociale-controletheorie en Sutherlands differentiële-associatiethorie. We vinden zowel dat conventionele bindingen de kans op delinquent gedrag doen afnemen (zoals verondersteld op basis van Hirschi) als dat delinquentie van vrienden de kans op delinquentie verhoogt (verwachting vanuit Sutherlands theorie). Over de tijd bekeken lijkt er sprake te zijn van zowel een invloed (Sutherland, Cressey & Luckenbill) als van een selectie-effect (Hirschi). Bovendien ligt de verklaringskracht van delinquentie vriendschappen en conventionele bindingen in dezelfde orde van grootte. Meer algemeen wijzen de resultaten van dit onderzoek erop dat zowel een gebrek aan sociaal kapitaal als het hebben van antisociaal kapitaal leidt tot delinquent gedrag. De notie uit de klassieke netwerktheorie waarin voor sociale netwerken enkel een positieve, beschermende rol is weggelegd, gaat hier dus niet op.

Onze eigen verwachting met betrekking tot de invloed van een grote vriendenkring werd bevestigd door de resultaten: de hoeveelheid vrienden blijkt zowel voor jongens als voor meisjes een significant positief effect te hebben op delinquentie. De veronderstelling dat meisjes een grotere kans op delinquentie hebben naarmate zij meer mannelijke vrienden hebben, bleek echter te worden weersproken. In plaats daarvan bleek het kiezen van veel vrouwelijke vrienden bij jongens te zorgen voor een verlaagde kans op delinquentie. Wij verklaarden dit vanuit het gegeven dat vrouwelijke vrienden minder vaak delinquent zullen zijn dan mannelijke en vanuit een mogelijke voorkeur van niet-delinquente jongens voor vrienden die een afkeer van criminaliteit delen.

Tot slot willen wij wijzen op de beperkingen van dit onderzoek. Onze onderzoeksobjecten betroffen VMBO-scholieren uit de regio Zuid-Holland, met name Den Haag. Hoewel deze data voor het onderzoek erg geschikt waren, betreft het geen volledig representatieve steekproef

voor de jeugd in Nederland. Het is altijd mogelijk dat verbanden voor scholieren van andere schoolniveaus of uit andere regio's anders liggen. Er zijn echter geen redenen om aan te nemen dat de factoren die in dit onderzoek als belangrijk naar voren zijn gekomen, bij jongeren buiten Den Haag en het VMBO niet belangrijk zouden zijn.

Voorts kunnen we kanttekeningen plaatsen bij de zelfrapportagemethode waarmee de data over delinquent gedrag zijn verzameld. Aangezien we niet (bijvoorbeeld via justitie) hebben kunnen achterhalen in hoeverre de opgegeven delicten een onderschatting dan wel overschatting van het werkelijk vertoonde delinquente gedrag betreffen, is er een zekere mate van onbetrouwbaarheid verbonden aan de data. De methode van zelfrapportage is bij criminologisch onderzoek populair (Junger-Tas, 1999), maar zal de werkelijke omvang van de criminaliteit onderschatten omdat mensen sociaal wenselijke antwoorden neigen te geven. Echter, omdat dit onderzoek niet als doel had om de omvang van criminaliteit te onderzoeken hebben wij hiervan minder te vrezen. We vermoeden alleen dat de door ons gevonden effecten sterker zouden zijn wanneer we een volledig betrouwbare meting van delinquent gedrag ter beschikking hadden.

Een andere beperking van dit onderzoek is dat de sociale-netwerkmethode beperkt moest blijven tot iemands vrienden van hetzelfde schooljaar, terwijl jongeren uiteraard ook vrienden buiten school of in andere leerjaren hebben. Het is mogelijk dat het delinquente gedrag van de buitenschoolse vrienden anders is dan die van de bevriende leerlingen. Ook zou het kunnen dat de effecten van delinquente vriendschappen buiten school anders zijn dan de effecten binnen de schoolsituatie. In hoeverre dit onze resultaten heeft vertekend is moeilijk vast te stellen. Toekomstig onderzoek waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen vrienden op school en vrienden buiten school zou hier meer duidelijkheid over kunnen verschaffen.

Tot slot is het gebruik van logistische regressieanalyse om de invloed van de diverse factoren op delinquent gedrag vast te stellen een beperking van dit onderzoek. We hadden mede voor deze techniek gekozen omdat de afhankelijke variabele zo scheef verdeeld was. Echter, door de noodzakelijke hercodering van delinquent gedrag in twee categorieën is een behoorlijke hoeveelheid informatie verloren gegaan. Door ons uitgevoerde lineaire regressieanalyses blijken echter te resulteren in effecten die de bevindingen uit de logistische regressies maar weinig ontgaan. Het lijkt er dus op dat het informatieverlies geen grote consequenties heeft gehad.

Ons onderzoek laat zien dat er nog steeds reden is om de betekenis van vriendschappen en conventionele bindingen voor delinquent gedrag te bestuderen, ook al is hierover al veel literatuur verschenen. Nieuwe inzichten zijn te verkrijgen door gebruik van longitudinale analyse en sociale-netwerkmethoden. Onze resultaten suggereren daarbij interessante verschillen tussen jongens en meisjes die nadere bestudering verdienen. Toekomstig onderzoek zou de door ons gevonden verbanden kunnen toetsen over een langere periode in de tijd, bij voorkeur in andere delen van het land en op andere schoolniveaus om na te gaan in hoeverre onze bevindingen ook daarvoor gelden. Voorts is het van belang om de meting van delinquent gedrag te optimaliseren, zodat de analyses ook verantwoord kunnen worden uitgevoerd voor allochtone jongeren. Mogelijk kan dan ook worden nagegaan in hoeverre er verschillen zijn tussen jongeren van verschillende etnische afkomst wat betreft de invloed van vriendschappen en conventionele bindingen.

Noten

- 1 Marieke van de Rakt is junior onderzoeker bij de sectie Sociologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen (m.vanderakt@maw.ru.nl). Frank Weerman is senior onderzoeker bij het NSCR (Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving). Ariana Need is Universitair Docent bij de sectie Sociologie aan de Radboud Universiteit Nijmegen.
- 2 In Nederland is ook veel onderzoek verricht onder jongeren waarin aannames van Hirschi's sociale-controletheorie zijn getoetst. In de onderzoeken van Junger en Haen Marshall (1997) en Weerman (1998) wordt steun gevonden voor (delen) van de sociale-controletheorie bij de verklaring van delinquent gedrag van jongeren. Ook in een zeer recent onderzoek naar criminaliteit van allochtone jongeren wordt steun gevonden voor Hirschi's benadering, met name wat betreft het belang van gezinsfactoren (Junger-Tas e.a., 2003).
- 3 Belangrijk is het werk van Bruinsma, die in 1985 een gepreciseerde bewerking van de differentiële-associatietheorie toetste bij 1200 jongens en meisjes. Uit de resultaten hiervan blijkt dat hoe vaker jongeren met criminele anderen omgaan en hoe vaker met hen wordt gesproken over hoe misdrijven uitgevoerd dienen te worden, des te positiever hun houding ten opzichte van criminaliteit is (Bruinsma, 1985).
- 4 Dit onderzoeksproject werd voor een deel ondersteund met een subsidie in het kader van het NWO-programma Sociale Cohesie.
- 5 Dit betekent wel dat de meting van het delinquent gedrag van het vriendschapsnetwerk onbetrouwbaarder wordt naarmate er meer allochtone vrienden in de vriendenkring van de autochtone leerlingen voorkomen. Een analyse wijst echter uit dat ruim 80 procent van de vrienden van autochtone leerlingen zelf ook van autochtone afkomst is. De mate waarin de betrouwbaarheid van de meting van delinquent gedrag van het netwerk verminderd wordt is dus gering.
- 6 In iedere set vragen zitten items die negatief en items die positief zijn geformuleerd. Respondenten die extreme scores (helemaal mee eens) op tegengesteld geformuleerde items scoorden, zijn uit de analyses verwijderd. In totaal zijn slechts 14 respondenten om deze reden uit de analyse verwijderd.
- 7 Eerdere analyses waarin leeftijd wel werd meegenomen wezen uit dat leeftijd de resultaten geenszins significant beïnvloedde.
- 8 De kans op delinquent gedrag is te berekenen door het invullen van de volgende formule:

$$P_{\text{delinquent gedrag}} = \frac{e^{(a+b1X1+b2X2+\dots)}}{e^{(a+b1X1+b2X2+\dots)}+1}$$
 Invullen van de formule gaat op de volgende manier. De waarden van de predictoren uit tabel 3, model 4 zijn genomen:

$$P_{\text{delinquent gedrag}} = e^{(.48 + 0 * .072 + 0 * .16 + 1 * .23 + 0 * -.19 + 1.83 * -.32 + 1.33 * -.31 + 1.47 * 0) / (.48 + 0 * .072 + 0 * .16 + 1 * .23 + 0 * -.19 + 1.83 * -.32 + 1.33 * -.31 + 1.47 * 0) + 1}$$
- 9 Om te toetsen of de verschillen in effecten tussen jongens en meisjes significant zijn, zijn de effecten berekend van de interactietermen tussen geslacht en delinquente vrienden, aantal vrienden, aantal vrienden ander geslacht, binding met ouders en binding met school. Dit levert hetzelfde beeld op als tabel 4: waar effecten bestaan voor jongens wel en meisjes niet en vice versa worden significante interactie-effecten gevonden.

Literatuur

- Agnew, R. (1993). Why do they do it? An examination of the intervening mechanisms between 'social control' variables and delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 30, 245-266.
- Aseltnine, R. (1995). A reconsideration of parental and peer influences on adolescent deviance. *Journal of Health and Social Behavior*, 36, 103-121.
- Baerveldt, C. (1990). *De school: broedplaats of broeinest?* Arnhem: Gouda Quint.
- Baerveldt, C., Vermande, M. & Rossem, R. van (2000). Over vrienden die het ook doen: de

- kleine criminaliteit van scholieren en hun netwerken. *Sociale wetenschappen*, 34, 7-26.
- Blom, M., Oudhof, J., Bijl, R. & Bakker, B. (red.) (2005). *Verdacht van criminaliteit: allochtonen en autochtonen nader bekeken*. Den Haag: WODC & CBS.
- Brendgren, M., Vitaro, F. & Bukowski, W.M. (2000). Stability and variability of adolescents' affiliation with delinquent friends: predictors and consequences. *Social Development*, 9, 205-225.
- Bruinsma, G. (1985). *Criminaliteit als sociaal leerproces: een toetsing van de differentiële-associatietheorie in de versie van K.D. Opp*. Arnhem: Gouda Quint.
- Bruinsma, G. (2001). Differentiële Associatie en sociaal leren. In E. Lissenberg, S. Van Ruller & R. Van Swaaningen (red.) *Tegen de regels IV: een inleiding in de criminologie* (pp. 119-133). Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Cairns, R. & Cairns, B. (1994). *Lifelines and Risks: Pathways of Youth in Our Time*. Cambridge: University Press.
- Cassidy, J., Ziv, Y., Metha, T. & Feeney, B. (2003). Feedback seeking in children and adolescents: associations with self-perceptions, attachment representations and depression. *Child Development*, 74, 612-628.
- Coleman, J.S. (1990). Social Capital. In James S. Coleman: *The Foundation of Social Theory* (pp. 200-321). Bellknap Press: Cambridge.
- Costello, B. & Vowell, P. (1999). Testing control theory and differential association: a reanalysis of the Richmond youth project data. *Criminology*, 37, 815-841.
- Erwin, P. (1998). *Friendship in Childhood and adolescence*. London: Routledge.
- Flap, H. (1999). Creations and returns of social capital. A new research program. *La Revue/ The Tocqueville Review*, 10, 1-22.
- Giordano, P., Cernkovich, S. & Pugh, M. (1986). Friendships and delinquency. *The American Journal of Sociology*, 91, 1170-1202.
- Haynie, D. (2002). Friendships networks and delinquency: the relative nature of peer delinquency. *Journal of Quantitative Criminology*, 18, 99-134.
- Heimer, K. (1996) Gender, interaction, and delinquency: testing a theory of differential social control. *Social Psychology Quarterly*, 59, 39-61.
- Hindelang, M., Hirschi, T. & Weis, J. (1979). Correlates of delinquency: the illusion of discrepancy between self-report and official measures. *American Sociological Review*, 44, 995-1014.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Junger, M. (1990). *Delinquency and Ethnicity: an investigation on social factors relating to delinquency among Moroccan, Turkish, Surinamese and Dutch boys*. Deventer: Kluwer Law and Taxation Publishers.
- Junger, M. & Haen Marshall, I. (1997). The interethnic generalizability of social control theory: an empirical test. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 34, 79-112.
- Junger-Tas, J. (1999). De Self-report enquête: toen en nu. *Tijdschrift voor Criminologie*, 91, 182-185.
- Junger-Tas, J., Cruyff, M., Looij-Jansen, P. van de & Reelick, F. (2003). *Etnische minderheden*

- en het belang van binding: een onderzoek naar antisociaal gedrag onder jongeren.* Den Haag: Sdu/Koninklijke Vermande.
- Kempf, K.L. (1993). The empirical status of Hirschi's Control Theory. In F. Adler & W.S. Laufer. *New directions in criminological theory (Advances in criminological theory, nr. 4)* (pp. 143-185). Transaction Publishers, New Brunswick/London.
- LaGrange, R.L. & White, H.R. (1985). Age differences in delinquency: a test of theory. *Criminology*, 23, 19-46.
- Lanier, M.M. & Henry, S. (1998). *Essential Criminology*. Boulder: Westview Press.
- Liu, X. & Kaplan, H.B. (1999). Explaining the gender difference in adolescent delinquent behavior: a longitudinal test of mediating mechanisms. *Criminology*, 37, 195-215.
- Loeber, R., Farrington, D., Stouthamer-Loeber, M., Moffit, T. & Caspi A. (1998). The development of male offending: key findings from the first decade of the Pittsburg Youth Study. *Studies on Crime and Prevention*, 7, 141-171.
- Luijpers, E. (2000). *Intentie tot exploratie, sociale binding en delinquent gedrag van Nederlandse jongeren*. Delft: Eburon.
- Matsueda, R. (1988). The current state of the differential association theory. *Crime and Delinquency*, 34, 277-306.
- Matsueda, R. & Anderson, K. (1998). The dynamics of delinquent peers and delinquent behaviour. *Criminology*, 36, 269-308.
- Matsueda, R.L. & Heimer, K. (1987). Race, family structure, and delinquency: a test of differential association and social control theories. *American Sociological Review*, 52, 826-849.
- McCarthy, B. & Hagan, J. (1995). Getting into street crime: the structure and process of criminal embeddedness. *Social Science Research*, 24, 63-95.
- Mclanahan, S. & Sandefur, G. (1994). *Growing up with a single parent: what hurts, what helps*. Harvard University Press: Cambridge Massachusetts.
- Reed, M.D. & D.R. Rose (1998). Doing what simple Simon says? Estimating the underlying causal structures of delinquent associations, attitudes, and serious theft. *Criminal Justice and Behavior*, 25, 240-274.
- Ryan, A.M. (2001). The peer group as a context for the development of young adolescent motivation and achievement. *Child Development*, 72, 1135-1150.
- Smith, D.A. & R. Paternoster (1987). The gender gap in theories of deviance: issues and evidence. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 24, 140-172.
- Sullivan, H. (1953). *The Interpersonal Theory of Psychiatry*. New York: Wiley.
- Sutherland, E., Cressey, D & Luckenbill, D. (1992). *Principles of Criminology*. New York: General Hall.
- Thornberry, T.P. (1987). Toward an interactional theory of delinquency. *Criminology*, 25, 863-892.
- Thornberry, T.P., Lizotte, A.J., Krohn, M.D., Farnworth, M. & Jang, S.J. (1994). Delinquent peers, beliefs, and delinquent behavior: a longitudinal test of interactional theory. *Criminology*, 32, 47-83.
- Ultee, W., Flap, H. & Arts, W. (1996). *Sociologie: vragen, uitspraken, bevindingen*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

- Vitaro, F., Brendgen, M. & Tremblay, R. (2000). Influence of deviant friends on delinquency: searching for moderator variables. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 4, 313-325.
- Warr, M. (2002). *Companions in crime. The social aspects of criminal conduct*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weerman, F.M. (1998). *Het belang van bindingen: de bindingstheorie als verklaring van verschillen en veranderingen in delinquent gedrag*. Groningen: RUG.
- Weerman, F.M. (2001a). *Samenplegen: Over criminele samenwerking en groepsvorming*. Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Weerman, F.M. (2001b). Controlebenaderingen. In E. Lissenberg, S. Van Ruller & R. Van Swaaningen (red.) *Tegen de regels IV: een inleiding in de criminologie* (pp. 135-152). Nijmegen: Ars Aequi Libri.
- Weerman, F.M. (2005). Netwerken en netwerkposities van delinquente en niet-delinquente jongeren. *Tijdschrift voor Criminologie*, 47, 124-41.
- Weerman, F., Smeenk, W., Slotboom, A., Harland, P., Dijker, L. den., Bijleveld, C. & Laan, P. van der (2003). *De Survey van het NSCR-schoolproject: documentatie en tabellenboek van de eerste onderzoeksrunde*. Leiden: NSCR.

Appendix

Binding met ouders

Leerlingen gaven op een vijfpuntsschaal (1 = helemaal mee eens; 5 = helemaal mee oneens) aan in hoeverre de stellingen op hen van toepassing waren.

1. Ik heb leuke ouder(s)/ verzorger(s)
2. Ik moet thuis doen wat mijn ouder(s)/ verzorger(s) zeggen
3. Ik zou andere ouder(s)/ verzorger(s) willen hebben*
4. Ik weet wat ik thuis wel en niet mag
5. Mijn ouder(s)/ verzorger(s) weten waar ik buiten huis naar toe ga
6. Ik kan merken dat mijn ouder(s)/ verzorger(s) van mij houden
7. Ik vind het vervelend om bij mijn ouder(s)/ verzorger(s) te zijn*
8. Mijn ouder(s)/ verzorger(s) weten wat ik leuk vind
9. Van mijn ouder(s)/ verzorger(s) mag ik alles
10. Mijn ouder(s)/ verzorger(s) zeggen het als ik iets goed heb gedaan
11. Bij mijn ouder(s)/ verzorger(s) voel ik me fijn

* Items zijn gehercodeerd in de juiste richting
Cronbachs alfa = 0,77

Binding met school

Leerlingen gaven op een vijfpuntsschaal (1= helemaal mee eens- 5= helemaal mee oneens) aan in hoeverre de stellingen op hen van toepassing waren.

1. Ik ga met plezier naar mijn school
2. Ik let goed op in de les
3. Ik verveel me op mijn school*
4. Ik heb een leuke school
5. Ik werk hard om goede cijfers te halen
6. Ik zou liever op een andere school willen zitten*
7. De leraren bij mij op school kunnen goed orde houden
8. Op mijn school voel ik me thuis
9. Het hangt op mijn school van de leraar af wat je wel en niet mag
10. De leraren op mijn school hebben onvoldoende respect voor de leerlingen*
11. Op mijn school zien de leraren alles
12. Op mijn school worden makkelijk dingen gestolen*
13. Op mijn school kun je meehelpen met het regelen van schoolfeesten en andere leuke dingen
14. Ik vind het belangrijk om mee te kunnen praten over mijn school
15. Op mijn school worden de regels samen met de leerlingen bedacht

* Items zijn gehercodeerd in de juiste richting
Cronbachs alfa = 0,76

Leerlingen met wie je omgaat

De volgende vragen werden de leerlingen voorgelegd:

1. Je hebt een lijst gekregen van leerlingen die in hetzelfde schooljaar zitten als jij. Met welke van deze leerlingen ga jij het meest om? Vul de nummers in die voor de namen staan. Je mag zelf weten hoeveel nummers (of helemaal geen als je met niemand van de lijst omgaat), als het er maar niet meer zijn dan tien.
2. Met welke leerlingen met wie jij veel omgaat, ging je ook het vorig schooljaar al veel om?
3. Vul hieronder het nummer in van degene met wie jij het allermeeste omgaat (als je echt niet kunt kiezen, mag je twee nummers invullen)

Delinquentie

De volgende vragen werden de leerlingen voorgelegd:

Heb jij wel eens ... ?

Hoe vaak heb je dat *dit* jaar gedaan?

1. Buiten school muren, deuren, trams, bussen en dergelijke beklad met pennen, stiften, een spuitbus of iets anders?
2. Op straat dingen kapot gemaakt of beschadigd, bijvoorbeeld fietsen, bushokjes, straatlantaarns of iets anders?
3. Iets gestolen uit een winkel dat minder dan 5 euro waard was, bijvoorbeeld snoep, pennen of iets anders?
4. Iets gestolen uit een winkel dat meer dan 5 euro waard was, bijvoorbeeld cd's, boeken, kleren of iets anders?
5. Iets gekocht waarvan je wist of dacht dat het gestolen was?
6. Een fiets of een brommer gestolen?
7. Een auto gestolen?
8. Ergens ingebroken om wat te stelen?
9. Iemand beroofd of overvallen?
10. Op een andere manier spullen gestolen, bijvoorbeeld door iets stiekem af te pakken of door te zakkenrollen?
11. Buiten school zo erg gevochten, geslagen of een wapen gebruikt dat een ander gewond was?
12. Op straat gevochten of iemand geslagen, zonder dat de ander gewond was?